

หัวข้อบรรยาย “การเรียนรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๙ ห้องประชุมกระทรวง ชั้น ๘ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

วิทยากร : รศ.ดร.เสรี พงศ์พิศ อธิการบดีสถาบันการเรียนรู้เพื่อประชาชน

การเรียนรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

◆ ปัจจุบันโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว คนที่จะอยู่รอด ไม่ใช่คนฉลาดหรือแข็งแรงที่สุด แต่เป็นคนที่ปรับตัวได้ดีที่สุด ดังตัวอย่างภาคอุตสาหกรรม รถยนต์ที่ใช้พลังงานไฟฟ้ากำลังเป็นที่นิยมและกำลังจะออกสู่ตลาดใหญ่ภายใน ๒ ปี ซึ่งในอีก ๑๐ ปีข้างหน้ารถใหม่ทุกคันจะใช้ไฟฟ้าทั้งหมด รถที่ใช้น้ำมันจะล้าสมัย สะท้อนให้เห็นสำนึกใหม่ของโลกที่ต้องการแก้ปัญหาโลกร้อนหรือปัญหามลพิษ อันเป็นสาเหตุสำคัญจากการใช้น้ำมันหรือพลังงานฟอสซิล ซึ่งมาพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยียานยนต์ยุคใหม่ที่ไม่ใช้น้ำมันหรือแก๊สอีกต่อไป หากผู้ผลิตรถยนต์ไม่ปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นธุรกิจอาจจะล่มสลายในที่สุด

◆ สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยต่างๆ จนกลายเป็นสังคมทุนนิยม ซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนทั้งในเมืองและชนบท เป็นสังคมที่ต้องการความรู้จึงจะอยู่รอดได้ ไม่ถูกเอาเปรียบหรือคดโกง และหากประเทศต้องการก้าวพ้นกับดักประเทศรายได้ปานกลาง จะต้องเปลี่ยนเป็นสังคมความรู้และคิดอย่างสร้างสรรค์ ดังคำกล่าว “คนที่มีความรู้สามารถเปลี่ยนทะเลทรายให้เป็นป่า คนที่ไม่มีความรู้จะเปลี่ยนป่าให้เป็นทะเลทราย” นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาใหญ่ที่สุด คือ ปัญหาอาหารและพลังงาน ดังนั้น คนที่โชคดีที่สุดจึงเป็นคนที่มีที่ดิน เนื่องจากสามารถใช้ในการผลิตอาหารและพลังงาน โดยมีความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังเช่น การท่องเที่ยวชุมชนหรือการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกินผ่านกิจกรรมให้ผู้คนได้สัมผัสชีวิตชุมชน ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้บริหารจัดการท้องถิ่นของตนเองให้เกิดคุณค่า ไม่มองข้ามความสำคัญของวัตถุดิบที่มีอยู่ (เช่น ผักพื้นบ้านของแต่ละภาค) ตลอดจนให้คนหันมาสนใจสุขภาพ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรมและจิตวิญญาณมากขึ้น ดังคำกล่าว “ยาที่ดีที่สุดคืออาหาร โรงพยาบาลที่ดีที่สุดคือครัว แพทย์ที่ดีที่สุดคือตัวเราเอง”

มิติการพัฒนาที่ยั่งยืน

◆ มิติการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย ๓ มิติ (3s) ๑) survived หลุดพ้นจากวงจรอุบาทว์ ไม่มีปัญหาหนี้สิน หรือสามารถแก้ไขปัญหากจากหนี้ที่มากให้ลดลงได้ ๒) sufficient มีระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ที่มีระบบการจัดการการผลิต การรวมกลุ่มที่เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ๓) sustainable มีเครือข่ายที่มีความมั่นคง ยั่งยืนได้ในโลกาภิวัตน์โลกแห่งการแข่งขัน

◆ ตัวอย่างประสบการณ์ผู้ที่ดำรงชีวิตในมิติการพัฒนาที่ยั่งยืน : ดร.เกริก มีมุงกิจ ผู้ที่สังคมในโลกออนไลน์ให้ความสนใจ เป็นครูที่ทำเกษตรและสอนบุคคลอื่นว่า การเรียนรู้ต้องมองหาสิ่งที่ตัวเองมี ไม่ใช่มองหาในสิ่งที่ขาด มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา มีข้อมูลและลงมือปฏิบัติเพื่อเรียนรู้ ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติ และให้แง่คิดว่า ถ้าเรามีหลักคิดที่ชัดเจน ทำแผน มีข้อมูลที่ดี มีทักษะ ลงมือปฏิบัติ จะทำอะไรก็ประสบความสำเร็จ ดังประสบการณ์ที่ท่านสามารถสร้างรายได้จากการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำเกษตรได้มากมาย เช่น ให้ชาวบ้านเก็บไปไม่มาทำดิน/ปุ๋ย ทำน้ำส้ม

คว้นไม่จากการเผาถ่าน โดยให้ค่าจ้างวันละ ๒๐๐ บาท ส่วนของที่ขายได้จะแบ่งเงินให้ชาวบ้านครึ่งหนึ่ง ชาวบ้านจึงได้ทั้งความรู้และมีรายได้ รวมทั้งสามารถนำไปพัฒนาและขยายผลในถิ่นฐานบ้านเกิดได้โดยไม่ต้องไปทำงานในเมือง

การปฏิรูปการเรียนรู้

◆ การปฏิรูปสังคมไทยเกิดขึ้นได้ด้วยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของชุมชนอย่างครอบคลุมและทั่วถึง เมื่อคนมีความรู้ มีปัญญา มีคุณภาพ ชุมชนเข้มแข็ง สังคมก็จะเข้มแข็ง โดยปฏิรูประบบบริหารจัดการแบบ bottom up ซึ่งจะต้องเริ่มจากฐานราก คือ ชุมชน หมู่บ้าน เทศบาล/ตำบล ดังคำกล่าว “เจตีย์ต้องสร้างจากฐาน ไม่ใช่สร้างจากยอด”

◆ การปฏิรูปการเรียนรู้ที่ดีจะทำให้คนในท้องถิ่นค้นพบคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรที่มีมากมายและหลากหลาย โดยสามารถเข้าถึงคุณค่าของดิน น้ำ ป่า ผ่านการเรียนรู้และจัดการที่ถูกต้องเหมาะสม ส่งผลให้คนมีสุขภาพดี มีรายได้ดี มีความสุข และยังสามารถผลิตอาหารที่ดี มีคุณค่าให้กับคนอื่นๆ ในสังคมและในโลกได้อีกด้วย ซึ่งในโลกแห่งการแข่งขัน ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ย่อมมีโอกาสในการแข่งขันและอยู่ได้อย่างมั่นคงมากกว่า

◆ การปฏิรูปการเรียนรู้ต้องเริ่มจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ ไม่ใช่อำนาจสั่งการหรือใช้งบประมาณเป็นเงื่อนไข และจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในชุมชน โดยการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ชุมชน ใช้ชุมชนเป็นห้องเรียน เพื่อให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้

◆ การเรียนรู้เพื่อให้อันอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรีและดำรงชีวิตอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์การปฏิรูปประเทศไทยว่าจะส่งเสริมการเรียนรู้อย่างไรที่จะทำให้คนไม่ทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด ทำการเกษตรและอาชีพอื่นๆ ได้อย่างมีหลักประกันมั่นคง โดยชาวบ้านและชุมชนเป็นผู้สร้างหลักประกันให้กับตนเอง ส่วนรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนอย่างถูกต้อง (เช่น การเรียนรู้เทคนิควิธีการในการบริหารจัดการที่ดินให้อยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน เป็นต้น)

เศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชน คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ ซึ่งคนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมเป็นเจ้าของ โดยพัฒนาจากฐานของ “ศักยภาพท้องถิ่น” หรือ “ทุนในชุมชน” อันหมายรวมถึง อาทิจินทุน แรงงาน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ดิน แหล่งน้ำ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ เพื่อพัฒนาศักยภาพตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน โดยผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และในขณะเดียวกันยังมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ

วิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการโดยชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งด้านการผลิต การค้า และการเงิน โดยจะต้องการใช้ปัจจัยการผลิตให้เกิดดอกผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การสร้างรายได้และอาชีพ ส่วนด้านสังคม ได้แก่ การยึดโยงร้อยรัดความเป็นครอบครัวและชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ แบ่งทุกข์แบ่งสุขซึ่งกันและกันโดยผ่านกระบวนการของชุมชน

เศรษฐกิจวัฒนธรรม ทางรอดของชุมชน

เศรษฐกิจวัฒนธรรม คือ เศรษฐกิจที่สืบสานคุณค่าของการพึ่งพาตนเองของวิถีชุมชน มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดการการผลิต/การบริโภคให้พอเพียงทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และระดับประเทศ ให้เกิดความสมดุล มีการจัดการตนเองเพื่อรองรับกับกระแสสังคม ซึ่งในกระแสบริโภคที่มีความรุนแรงจำเป็นต้องอาศัยคุณธรรม ความรู้ และระบบที่มั่นคงแข็งแรง รวมทั้งการประยุกต์/คิดค้นสร้างสรรค์สิ่งใหม่จากเค้าโครงและรากฐานเดิมที่ล้ำสมัยให้ทันกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนอยู่ “รอด-พอเพียง-มั่นคงยั่งยืน” ได้ (survived, sufficient, sustainable) กล่าวคือ รอดจากหนี้สินและความยากจน รอดจากความแตกแยกรุนแรง รอดจากความเหลื่อมล้ำและไม่เป็นธรรม และปัญหาอื่นๆ

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ โดยที่การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จะต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานภายใต้เงื่อนไข ๒ ประการ ได้แก่ (๑) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ (๒) เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ หากนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จะทำให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือมหาวิทยาลัยชีวิต

สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (LIFE : Learning Institute for Everyone) เป็นสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในประเทศไทย เปิดสอนในระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท เริ่มต้นจากการดำเนินการของมูลนิธิสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งได้พัฒนาหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้ชื่อ "โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต" โดยได้จัดการเรียนการสอนร่วมกับมหาวิทยาลัยรามคำแหงและมหาวิทยาลัยราชภัฏหลายแห่งจนกระทั่งได้จัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาเปิดดำเนินการเอง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ปัจจุบันสถาบันได้เปิดศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชนในทุกภาครวม ๓๐ จังหวัด มีแนวคิดจากการทำงานร่วมกับชาวบ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นระบบการเรียนรู้ที่เปิดกว้างตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเรียนรู้การดำเนินงานตามแผนชีวิต แผนอาชีพ แผนการเงิน และแผนสุขภาพ มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถดำรงชีวิตในหมู่บ้านหรือชุมชนได้อย่างมีศักดิ์ศรีและได้รับปริญญาบัตร

มหาวิทยาลัยชีวิตมีหลักคิดที่สำคัญ คือ (๑) ปรับวิถีคิด ปรับกระบวนทัศน์ (๒) จัดระเบียบชีวิต และ (๓) จัดระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งตนเอง

ชุมชนเข้มแข็ง

◆ สังคมในปัจจุบันถูกกระแสต่างๆ ที่ทำให้สังคมมีความอ่อนแอ ซึ่งหมายรวมถึงผู้คนในชุมชนที่มีความอ่อนแอทางความคิด ดังนั้น ชุมชนจะเข้มแข็งได้ ต้องสร้างความเข้มแข็งทางความคิดให้คนในชุมชน ชุมชนต้องเรียนรู้และรู้จักพึ่งตนเอง มียุทธศาสตร์และแผนการทำงานที่ดี รู้จักบริหารจัดการทุนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีจิตอาสาและการมีส่วนร่วมของหน่วยงานกันอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีธรรมาภิบาลในการจัดการองค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนอื่นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

◆ **ต้นแบบของชุมชนเข้มแข็ง** ได้แก่ ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนไม้เรียงเป็นต้นแบบชุมชนเรียนรู้ของสภาผู้นำและวิสาหกิจชุมชน มีสภาผู้นำที่มาจากการรวมตัวกันของผู้แทนจากหมู่บ้านต่างๆ ทำงานโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ประสานกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อผนึกพลังร่วมกันทำงาน โดยไม่รอนโยบายหรือความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอก ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งหรือเกษตรกรดีเด่นของชุมชนไม้เรียง ได้แก่ คุณลุงประยงค์ วรรณรงค์ ผู้ได้รับรางวัลแมกไซไซ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนา ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเอง ยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากร ยุทธศาสตร์การพัฒนาสุขภาพและการพัฒนาจิตใจ และยุทธศาสตร์การพัฒนาประสิทธิภาพขององค์กรในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ว่าจะต้องพัฒนาอย่างไร ให้สามารถแก้ปัญหาเดือดร้อนของประชาชนได้อย่างแท้จริง เป็นชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนพึ่งพาตนเอง

◆ **อินแปง** เป็นอีกตัวอย่างของชุมชนเข้มแข็งที่ปฏิรูปตนเอง อินแปงเป็นชื่อเครือข่ายองค์กรชุมชนในสี่จังหวัดรอบๆภูพาน คือ สกลนคร อุดรธานี กาฬสินธุ์ มุกดาหาร มีศูนย์กลางเป็นจุดเริ่มต้นที่บ้านบัว อำเภอกุศุดาบ จังหวัดสกลนคร เป็นชุมชนที่เรียนรู้และพัฒนาตนเองบนฐานการเกษตร แก้ไขปัญหาหนี้สิน เพื่อให้คนในชุมชนมีความมั่นคง มีหลักประกัน มีศักดิ์ศรีและมีความเชื่อมั่นในตัวเอง โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอก บุคคลตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในชุมชน ได้แก่ นายศิริวัฒน์ แชนด์วิช ได้เรียนรู้ว่าการต็มน้ำอัดลมจะทำให้เสียเงินและเสียสุขภาพ จึงเรียนรู้ที่จะนำเอาผลไม้ป่า/ผลไม้บ้านมาทำน้ำผลไม้พร้อมดื่ม (เช่น น้ำหมากแงว หมากเเม่า) โดยมีอาจารย์จากสถาบันราชมนฑลเป็นผู้สนับสนุนด้านวิชาการ ซึ่งมีการวิจัยสรรพคุณทางยาของหมากเเม่าแล้วสามารถป้องกันและรักษา มะเร็งและโรคอื่นๆได้ดี ปัจจุบันคนในชุมชนสามารถผลิตน้ำผลไม้ไว้ดื่มในครัวเรือน รวมทั้งจำหน่ายให้ผู้บริโภคชาย่่อยและรายใหญ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

รศ.ดร.เสรีฯ ให้แนวทางในการดำเนินงานของกระทรวงไว้ คือ ต้องมีกรอบการดำเนินงานที่จะช่วยเหลือประชาชนให้ได้เรียนรู้และปรับตัวเท่าทันโลก ๓ ประการ ดังนี้

(๑) ต้องดำเนินงานตามนโยบายจากล่างขึ้นบน bottom up ไม่ใช่จากบนลงล่าง top down เริ่มจากฐานราก คือ ชุมชน/หมู่บ้าน เทศบาล/ตำบล

(๒) ต้องดูแลเด็ก สตรี คนชรา คนพิการ และคนชายขอบ ที่อยู่ในภารกิจกระทรวง

(๓) ต้องใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบการดำเนินงาน

สรุปการนำแนวคิดการเรียนรู้ สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมาปรับใช้กับการขับเคลื่อนการดำเนินงานของกระทรวง อาทิ

(๑) ปรับแนวทางการดำรงชีวิตบนความเรียบง่าย ยั่งยืน โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการแก้ปัญหาตนเองและส่วนรวม รวมทั้งปรับกระบวนการทัศนคติทางความคิดให้เท่าทันกับกระแสโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

(๒) การขับเคลื่อนหน่วยงานในภารกิจกระทรวง ข้าราชการและเจ้าหน้าที่จะต้องได้รับการพัฒนาและเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้มีขีดความสามารถหรือศักยภาพในการปฏิบัติงานสำหรับกลุ่มเป้าหมายและเครือข่ายของกระทรวง โดยเฉพาะในระดับชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรและปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

*****

เรียบเรียงโดย : นางสาวสุรียรัตน์ ก้านบัวแก้ว นักสังคมสงเคราะห์ชำนาญการพิเศษ (กองวิชาการ)